

Posudek na disertační práci
Posudek oponenta disertační práce

„A nejhorší na tom je, že je to povinný...“ Romové ve vzdělávacím systému České republiky,

kterou předkládá Mgr. Markéta Levínská, Ph.D.

Dr. Levínská se tématu romské menšiny v ČR věnuje již dlouhou dobu. Z témat jejích výzkumů lze usuzovat, že doposud sledovala problémy, jež ji zajímaly, spíše optikou antropologie. Rovněž ve své disertační práci využívá výzkumná data, která společně s kolegy získali prostřednictvím velmi obsáhlých a bezpochyby náročných antropologických studií, které byly realizovány přímo v terénu a využívaly především kvalitativní etnografickou metodologii. Hned v první větě kapitoly Úvod sděluje, že cílem její práce je uspořádat poznání o vzdělávání Romů, jež získala v uplynulých osmi letech. Je bezpochyby, že posbírala a zaznamenala obsáhlé a pozoruhodné množství informací, avšak cíl je stanoven dosti vágně. Čtenář tak s napjetím přistupuje ke čtení práce a je zvědav, jak bude cíl korespondovat s psychologickými souvislostmi, které by disertační práce obhajovaná na Katedře psychologie měla prezentovat.

Po Úvodu následují dvě kapitoly, jež lze pokládat za teoretickou část celé práce. V druhé kapitole se autorka hodlá věnovat tématům kognitivního procesu, myšlení, kategorizace a předsudků, která jsou všechna zahrnuta přímo v titulku této kapitoly. Východiskem se jí stávají především přístupy J. Piageta a L. S. Vygotského, které staví na protikladné pozice. Přestože sama kriticky nahlíží na Vygotského tendenci k dichotomickému přístupu, který odvozuje od leninsko-marxistické filozofie, jež zmíněného autora v době jeho práce obklopovala (nejsem si však vůbec jistá, že právě on byl jejím horlivým zastáncem!), paradoxně sama k oběma představitelům psychologie myšlení přistupuje také dost dichotomicky. Přitom v současné době se spíše objevují tendence nacházet v jejich přístupech mnohé shodné prvky. Stavět je tedy pouze do protikladu pokládám za poněkud zjednodušující. Mimo to si dovoluji oponovat názoru, že Vygotskij „byl velkým kritikem Piagetova výzkumu“ (str. 15) – už s ohledem na rok jeho úmrtí rozhodně nemohl postihnout Piagetovy práce a přístupy v takové šíři, aby bylo takto obecné tvrzení obhajitelné. Celá kapitola věnovaná oběma přístupům obsahuje množství detailních informací, z nichž je zjevné pečlivé studium Piageta i Vygotského autorkou, resp. jejich základních děl. Jen je někdy všech zmíněných detailů vypsáno tolik, že se čtenáři poněkud ztrácí celek. Mimo to souvislost s celkovým tématem práce je zachycena spíše implicitně. Ocenila bych, kdyby bylo jednoznačněji uvedeno, proč jsou všechny uvedené informace zahrnuty.

Rovněž v následující kapitole označené Ideální kognitivní modely čtenář spíše hledá mezi řádky, proč je text zařazen a jak souvisí s celkovým tématem. Nicméně text je opět velmi zajímavý, zpracovaný velmi sofistikovaně, ač autorka rozhodně nezapře své původní profesní zaměření. V podobném duchu je psána i kapitola Předsudek a stereotyp. K ní si dovoluji výhradu, že je takřka výhradně zpracována na základě dvou zdrojů (Lakoff, Allport), z nichž jeden bohužel není vůbec psychologický, lze ho pokládat maximálně za interdisciplinárně pojatý. Rozhodně by bylo zajímavé zahrnout do textu současné studie věnované sociálním stereotypům a předsudkům. Určitě existuje mnoho takových, které primárně zkoumaly národní stereotypy se zaměřením na menšiny, neboť toto téma je rozhodně v psychologii velmi aktuální z mnoha různých úhlů pohledu.

Celá kapitola nazvaná Teorie obsahuje rozhodně velmi zajímavých a odborně přesných informací. Je však zpracována za využití relativně nepočteného množství zdrojů (těch primárně psychologických je pak ještě méně, navíc některé jsou spíše učebnicového charakteru – např. Drapela, Říčan, Langmeier a Krejčířová) a obsahuje poměrně dost sekundárních citací. Takový přístup pak notně kontrastuje se závěrečným zamyšlením, v němž je zdůrazněna nutnost konfrontovat různé informace a přemýšlet o nich, abychom se vyvarovali "autistického omezení", které nám znemožňuje chápat okolní svět. Co

říkají jiní autoři než Lakoff na stejné téma? Jak rozpracovali Vygotského a Piageta jejich pokračovatelé?

Další spíše teoreticko-přehledová kapitola se zabývá primárně stávající legislativou zaměřenou na vzdělávání Romů v České republice. Parafrazuje množství zákonů, paragrafů, vyhlášek a dalších legislativních dokumentů. Neopomíná ani koncept rámcových vzdělávacích programů, které byly v uplynulých osmi letech, jimž se autorka v práci hodlá věnovat, zařazeny jako stěžejní dokumenty českého vzdělávacího systému. S ohledem na fakt, že text vyznívá spíše kriticky, by mě velmi zajímalo, zda má autorka nějaké vlastní návrhy, jak by bylo vhodné systém vzdělávání upravit. Stejně tak by bylo velmi zajímavé zmínit některé koncepty využívané v zahraničí. Věřím, že existují vyspělé země, které dokážou inkluzi menšin ve svém národním vzdělávacím systému realizovat o poznání efektivněji (je-li vůbec na místě v ČR v tomto kontextu pojem inkluze užívat). Ke kapitole si dovoluji ještě jednu výhradu. Úvod je zahájen slovy, že se jedná o text, který byl otištěn jako součást kapitoly v publikaci vydané v roce 2008 a je doplněn drobnými aktualizacemi. Bohužel aktualizace je shrnuta pouze v jednom odstavci v úplném závěru kapitoly, což se mi nejeví jako zcela dostačující.

Bezmála dvě třetiny práce jsou zpracovány na základě několika navazujících výzkumů. Z textu je patrné, že autorka věnovala sběru dat nesmírné množství času, pracovala velmi precizně, snažila se maximálně oprostít od běžných většinových přístupů. Jak sama uvádí, důraz ve výzkumu se snažila klást především na emický přístup. Nejprve jsou zpracována výzkumná data z let 2005 - 2007, následně pak z let 2008 - 2010. Za jistou komplikaci v této souvislosti pokládám, že v abstraktu práce je uvedeno, že výzkumy probíhaly v letech 2005 - 2012, ale poslední dva roky nejsou v textu nijak naznačeny. Každá studie byla realizována v odlišném prostředí, ale se zaměřením na stejnou cílovou skupinu a shodnou metodologií. Veškeré texty jsou psány velmi čtivě, analýza dat se jeví velmi pečlivá a vystavená na stabilních metodologických kritériích, což je rozhodně obdivuhodná práce s ohledem na množství získaných údajů. Bohužel psychologické souvislosti nejsou vždy plně zachyceny a do jisté míry postrádám tradiční strukturu odborných výzkumných sdělení, jak bývají v našem oboru prezentována (např. není zahrnuta kapitola popisující metodologii sběru a analýzy dat, nejsou explicitně vyjádřeny výzkumné otázky). V kapitole 4.1 je uvedeno, že cílem prvního výzkumu (z let 2005 - 2007) bylo "nalézt situace, kdy dochází ke střetu hodnot mezi majoritní a minoritní společností na poli vzdělávání". Nejsem si zcela jistá, že na tuto otázku bylo v textu zodpovězeno.

Podobně precizně je zpracován také výzkum z let 2008 - 2010. Hned v úvodu je ovšem uvedeno, že autoři preferují antropologické hledisko před pedagogickým (str. 65). Práce, která je obhajována, by však dle mého názoru měla být především psychologická, takže ani jedno z hledisek, která jsou zmíněna, by nemělo být primární. Mimo to bych není zcela pochopitelné, jak kapitola 5.1 souvisí s cílem projektu disertační práce. Text je velmi čtivý a obsahuje množství zajímavých údajů, ale poněkud postrádám psychologické interpretace a psychologický úhel pohledu. To je sice v souladu s autorčiným vyjádřením na počátku kapitoly, ale nikoli v souladu se záměrem práce, která má být obhájena jako práce psychologická.

V závěrečné kapitole Kulturní modely ve vzdělávání se dostáváme k hlavnímu tématu disertační práce, tedy k problematice vzdělávání Romů. Text opět obsahuje pozoruhodné množství postřehů a dat. Za velmi zajímavé pokládám interpretace, které definují proměnné vedoucí k zařazování romských dětí do ZŠ praktických, stejně tak výčet schémat vygenerovaných v souvislosti s interakcí romských rodin, resp. matek, s učiteli základních škol.

V závěru výzkumu mi však poněkud uniká záměr autorky, když zobecňuje fakta o majoritní společnosti, když její cílovou skupinou byla minorita. Za mnohem cennější bych pokládala, kdyby shrnula pohled minority na majoritu, resp. na edukační proces v majoritní společnosti. Domnívám se, že jejich konstrukty a jejich individuální vnímání reality se jí podařilo prozkoumat do značných podrobností. Zobecnění týkající se majority však působí spíše jako dojmy, které, obávám se, mohou jen posilovat

možné předsudky ve společnosti. Jsou-li názory na majoritu odvozovány z pohledu Romů, pak se jedná o opodstatněné shrnutí, avšak pro čtenáře tento úhel pohledu, pokud je zahrnut, není zjevný.

V úplném závěru práce je uvedena další varianta cíle disertační práce ("ukázat dílčí výsledky z jednotlivých výzkumných projektů" – str. 126). Formulace se jeví poněkud obecná a metodologicky nevýstižná, na druhou stranu vcelku odpovídá cíli, který byl stanoven hned v úvodu práce, až sdělen jinými slovy. V závěru se objevují nové pojmy (distanciace, dvojná vazba), které nebyly doposud zmíněny - ani v teoretické části, ani při interpretaci dat. Oba rozhodně stojí za pozornost, ale o to spíš by bylo žádoucí je více rozpracovat na jiném místě celé práce.

Tak jako v úvodu empirické části poněkud postrádám kapitulu o metodologii, která bývá běžnou součástí výzkumných sdělení, alespoň v psychologii, v závěru empirické části není zahrnuta žádná diskuse nad výsledky. Tímto se zcela ztrácí propojení mezi teoretickými kapitolami v první části práce a výzkumnými sděleními. Rozhodně by tyto souvislosti bylo žádoucí vyzdvihnout. Stejně tak bych velmi ocenila, kdyby byly poněkud explicitněji uvedeny psychologické souvislosti celé práce, která je bezpochyby velmi zajímavá a přínosná, avšak psycholog se po celou dobu jejího čtení musí ptát, kde mezi řádky je psychologie ukryta.

S velkým politováním musím konstatovat, že Mgr. Markéta Levínská, Ph.D. předložila práci, u níž nedoporučuji, aby se stala předmětem obhajoby, a o navzdory jejím nesporným kvalitám, které však spíše souvisejí s jinými společenskovědními disciplínami, než je psychologie.

Praha 6. 6. 2013

PhDr. Lenka Krejčová, Ph.D.